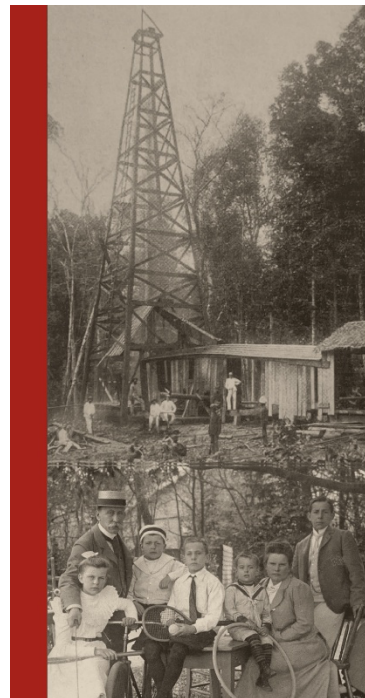

Bijlage bij het hoorcollege *Nuttige burgers*

NUTTIGE BURGERS

EEN HOORCOLLEGE OVER
DE FAMILIE KESSLER, GROND-
LEGGERS VAN DE KONINKLIJKE
SHELL EN HOOGOVENS

door Jeroen Koch

Inhoudsopgave

[Over Jeroen Koch](#)

[Over Bob Kommer](#)

[Over de coverillustraties](#)

[College 1. Kennismaking met de Kesslers en aanverwante families](#)

[H1. Introductie op de Kesslers en de Europese burgerlijke cultuur](#)

[H2. Een familiegeschiedenis in olie en staal en dynastievorming](#)

[College 2. Koloniale verhoudingen: twee totok families in Indië](#)

[H3. De familie Kessler in Indië tot 1890](#)

[H4. De familie De Lange in Indië tot 1900 en Augusts weg naar de Koninklijke](#)

[College 3. Het Westersch Effort: Kessler en de Koninklijke, 1892-1900](#)

[H5. Frontier imperialism en ondernemen in de Oost](#)

[H6. August Kessler en petroleum winnen voor de Koninklijke, 1892-1900](#)

[H7. August Kessler als directeur van de Koninklijke en zijn overlijden in 1900](#)

[College 4. Nuttige burgers, 1900-1939](#)

[H8. Maatschappelijke betrokkenheid in het interbellum](#)

[H9. WOI en de familie en aanverwanten, zoals Philip Kohnstamm, op allerlei terrein actief](#)

[H10. De brede familie en hun posities in de maatschappij in de jaren '30](#)

[College 5. Vrouwen en mannen](#)

[H11. Het patriarchaat en het grote verschil in verwachtingen](#)

[H12. Mater familias Margo Kessler – de Lange en haar \(schoon\)dochters](#)

College 6. Een caleidoscoop van oorlog en bezetting

H13. Oorlogsverwachtingen vanaf 1936

H14. De familie tijdens WOII

College 7. De naoorlogse periode, afsluiting en evaluatie

H15. Blik op de naoorlogse periode en de afsluiting van een familiegeschiedenis

H16. Evaluatie: petroleum en koloniën in de 21ste eeuw

Stamboom familie Kessler

Enkele illustraties

Aanbevolen literatuur

Colofon

Jeroen Koch

Jeroen Koch is historicus en houdt zich bezig met politieke en intellectuele geschiedenis vanaf de Verlichting. Ook heeft hij een bijzondere belangstelling voor Europese en Amerikaanse literatuur sinds 1850. Hij is verbonden aan de Universiteit Utrecht waar hij ook doceert. Koch heeft verschillende boeken gepubliceerd. In 2007 verscheen van zijn hand de biografie van Abraham Kuyper. Zes jaar later, in 2013, verzorgde hij de biografie van Willem I in het kader van de Koningsbiografieën. In 2018 verscheen het boek *Oranje in revolutie en oorlog. Een Europese geschiedenis, 1772-1890*, dat een synthese is van de drie Koningsbiografieën. In 2023 verscheen van hem *De Kesslers, een*

familiegeschiedenis in olie en staal.

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op www.bobkommer.com

Over de coverillustraties

Bovenste gedeelte: foto uit 1893, uit de beginperiode van de petroleumexploitatie in Nederlands-Indië, met daarop Aziatische contractarbeiders en Europese employés in Telaga Said, de plek waar de eerste oliebron onder leiding van August Kessler voor de Koninklijke werd aangeboord

Onderste gedeelte: de familie Kessler in de zomer van 1900.

Van links naar rechts: Go, August, Jan, Guus, Boelie, Margo, Dolph en An.

Synopsis van het hoorcollege Nuttige burgers

College 1. Kennismaking met de Kesslers en aanverwante families

H1. Introductie op de Kesslers en de Europese burgerlijke cultuur

Deze collegereeks behandelt een familie van ondernemers en geschoolde burgers in Nederland en Nederlands-Indië, (mede)oprichters van De Koninklijke (Shell) en Hoogovens. Het verhaal loopt van circa 1850 tot medio jaren 1970, een periode die eindigt met de oliecrisis, linkse kritiek op kapitalisme, de opkomst van de milieubeweging (Club van Rome) en de doorzettende vrouwenemancipatie.

Uitgangspunt is een familiefoto uit 1900 van August en Margo Kessler-de Lange met hun zes kinderen, waarvan de dochters later trouwden met Philip Kohnstamm (An), Aad Fokker (Go) en de zonen met Bep Stoop (Dolph) Ans Stoop (Guus), Nicoline Jung (Jan) en Anna Briët (Boelie). Deze twee generaties (14 hoofdpersonen, plus familieleden, in totaal 27) vormen de kern van het verhaal. August Kessler wordt daarbij als grondlegger van de familie gecanoniseerd.

De centrale uitdaging is het verbinden van de "grote geschiedenis" (kapitalisme, kolonialisme, wereldoorlogen, dekolonisatie, milieu-impact) met de "kleine geschiedenis" van de familie zelf. Dit wordt bereikt door het begrip burgerlijkheid als organiserend principe te gebruiken: enerzijds negatief gedefinieerd tegenover adel, arbeiders, massamens en anderen, anderzijds positief als zelfstandigheid, zelfdenken en zelfbestuur. Zichtbaar is ook het contrast tussen kapitaal bezittende burgers (*Besitzbürgertum*) en academisch geschoolde burgers (*Bildungsbürgertum*), evenals de spanning tussen de patriarchale publieke en private wereld van de vrouwen in de familie.

H2. Een familiegeschiedenis in olie en staal en dynastievorming

Dit hoofdstuk plaatst het Kessler-verhaal in de traditie van de familieroman (Couperus, Thomas Mann, Lothar Gall's *Die Bassermanns*-studie, en modernere varianten als *Dallas* en *Dynasty*). Dit genre biedt de mogelijkheid om voor én achter de schermen te kijken: hoe verhielden publieke taken en privéleven zich, wie hield idealen overeind en wie niet? Citaten van Hobsbawm en Tolstoj's beroemde openingszin van Anna Karenina illustreren dat 'schone schijn' (*keeping up appearances*) een kernthema is dat de auteur moet doorprikken.

Burgerlijkheid krijgt hier twee aanvullingen. Ten eerste het burgerlijk beschavingsoffensief, sterk aanwezig in de familie, zowel in Nederland (pedagogiek, kindbescherming) als in Nederlands-Indië (via aangetrouwden als Abendanon en Van Deventer). In de kolonie ontbrak echter elk zelfbestuur: het Regeringsreglement van 1854 en de juridische apartheid tussen Europeanen, 'Inlanders' en (vanaf 1920) 'Vreemde Oosterlingen' maakten politiek burgerschap tot een exclusief Europees privilege. Ten tweede het Europese burgerlijk streven zelf, dat 1914-1945 in crisis raakte door druk op de parlementaire democratie, fascisme, communisme en twijfel aan de rationele mens. Tot slot: burgerlijkheid als familietrots en dynastievorming (Schumpeter, Hobsbawm), zichtbaar in terugkerende voornamen en in vernoemde pleinen, straten en standbeelden, zoals het Kessler-plein in Pankalan Brandan en IJmuiden, Kessler-park in Rijswijk, en straten en een borstbeeld voor Philip Kohnstamm.

College 2. Koloniale verhoudingen: twee totok families in Indië

H3. De familie Kessler in Indië tot 1890

Dit hoofdstuk schetst de jonge August Kessler, oudste van acht kinderen uit een gezin dat via de vader al vertrouwd was met de Oost en de West. Zijn ouders ontmoetten elkaar op Java; na een aanvankelijk succesvolle periode als cargadoor en in de Preanger huidenhandel keerde het gezin halverwege de jaren 1850 terug naar Nederland, mede voor de opleiding van de oudste zoons. Een beoogd renteniersbestaan liep echter mis: de laatnegentiende-eeuwse crisis (waaronder de suikercrisis) en wanbeheer van de huidenhandel door een achtergebleven familielid stortten het gezin vanaf 1873 in langdurige financiële problemen.

Hierdoor moest August zijn opleiding aan de Polytechnische School in Delft na één jaar afbreken. Na mislukte klerkenbanen in Antwerpen en Amsterdam (met steeds conflicten) besloot hij in 1876 zijn geluk op Java te beproeven, na een barre 96-daagse bootreis om de Kaap. Zoals velen hoopte hij snel fortuin te maken om daarna in Europa, het enige oord van 'beschaving', als rentenier te leven. Hij rekende op protectie van gouverneur-generaal Van Lansberge, een familievriend.

Vrijwel alle broers en een zus volgden naar Java, waar heftige onderlinge concurrentie ontstond, ook in de liefde. August begon als klerk, eerst bij de Nederlandsch-Indische Handelsbank, later via zijn schoonvader bij Tiedeman & Van Kerchem. Eenzaam en chronisch ontevreden, kreeg hij te maken met een intens materialistische kolonistencultuur en mislukte gezamenlijke ondernemingen met zijn broers (onder meer een kinaplantage): een vroeg voorbeeld van de terugkerende spanning tussen familie en zaken die deze geschiedenis blijft kenmerken.

H4. De familie De Lange in Indië tot 1900 en Augusts weg naar de Koninklijke

Dit hoofdstuk introduceert de familie van Augusts vrouw Margo de Lange, tegen de achtergrond van het koloniale gezinsleven met zijn talrijke bedienden en, na de komst van meer Europese vrouwen, scherpere raciale scheidslijnen. Van Margo's zussen sterft Anna (getrouwd met Jacques Abendanon, vertegenwoordiger van de Ethische Politiek) al in 1882 aan cholera; ook de andere gezinnen kennen tegenslag, tot en met de vroege dood van het enige zoontje.

Vader Geldolph de Lange, uit een Alkmaarse notabelfamilie, kende een loopbaan vol teleurstellingen (Marine, topografische dienst, een toko) voordat hij chef werd bij handelshuis Tiedeman & Van Kerchem, juist toen dochter Margo in 1880 met de katholieke August Kessler daar verscheen. De Lange helpt zijn schoonzoon aan een positie en promotie, op voorwaarde dat hij op Java blijft. Wanneer August dat niet doet en na een conflict met zijn compagnons vertrekt, ontstaat een felle breuk met zijn schoonvader, die hem instinctloze halfheid verwijt.

Met een schadeloosstelling van 80.000 gulden probeert August alsnog binnen vijf jaar fortuin te maken, via een reeks steeds wisselende plannen (parfum, tabak, tin, goud) in onder meer Sumatra en Borneo. Een koloniale ondernemingsdrift op de rand van bluf. Als hij hierin volledig mislukt en instort, biedt zijn schoonvader, inmiddels commissaris en kleinste aandeelhouder van de Koninklijke, hem onverwacht de leiding van het proefboorstation op Noord-Sumatra aan, na de plotselinge dood van Aeilko Zijlker. In september 1891 vertrekt August naar wat een vrijwel onmogelijke opdracht lijkt: vóór 1 maart 1892 winbare petroleum vinden, op straffe van liquidatie van de maatschappij.

College 3. *Het Westersch Effort*: Kessler en de Koninklijke, 1892-1900

H5. Frontier imperialisme en ondernemen in de Oost

Dit hoofdstuk plaatst de vroege geschiedenis van de Koninklijke in de sfeer van het koloniale 'grote werk'-discours, van de propagandistische toon van *Daar werd wat groots verricht* (1941) tot Couperus' olievondstpassage (1921), waarin alleen 'Westerlingen' zoiets zouden kunnen. Literair wordt de tegenstelling geschetst tussen het gemoedelijke Trollope-decor van het vroege Shell en het duistere, Conradianse *Heart of Darkness*-karakter van de Koninklijke: kapitalisme onder de condities van modern imperialisme, waar hiërarchie en ongebreideld superioriteitsdenken makkelijker ontspreiden dan in Europa.

Het beeld van de ruige frontiers wordt concreet gemaakt: installaties, gevangenis en versterking midden in de rimboe, een divers personeelsbestand van Europeanen, Amerikaanse technici en 'Orang Belanda Hitam', vrijwel zonder vrouwen maar met (verboden) prostitutie. Scherp is het onderscheid tussen dit witte, in tropenpak geklede personeel en de 300 tot 350 (met gezinnen soms 500-1000) koelies en contractarbeiders: Chinezen en Javanen, aangevoerd via mandors, onderworpen aan een militair georganiseerd, gewelddadig arbeidsregime. De Koelie-ordonnantie (1880) faciliteerde structureel machtsmisbruik en lijfstraffen, zoals blijkt uit kritische bronnen (Van der Brand, het Rhemrev-rapport van 1904). Ook de Atjehoorlog raakte de compound van de Koninklijke rechtstreeks.

H6. August Kessler en petroleum winnen voor de Koninklijke, 1892-1900

August Kessler als selfmade man: opbouw en redding van de Koninklijke
Kessler presenteert zichzelf, ook bij Gerretson, als selfmade man: als hoofdadministrateur combineert hij vrijwel alle taken: organisatie, exploitatie, toezicht op personeel en koelies, techniek, financiën, later ook transport en verkoop. Onder enorme druk (bij falen dreigt liquidatie) wordt op 28 februari 1892, twee dagen voor de deadline, de eerste olie gewonnen met een geïmproviseerde installatie. Daarna is het grootste probleem continuïteit: Kessler bouwt een geïntegreerde keten van winning tot distributie op, met eigen depots voor lampolie (Kroonolie/Crown Oil) en vroege tankertransport. Contacten met Marcus Samuel (Shell) leiden vooralsnog tot niets. Ondanks dit succes blijft Kessler een moeilijk, wantrouwig man met een minderwaardigheidscomplex, in conflict met personeel als Hugo Loudon en Henri Deterding (zijn latere opvolger). Minister Cremer houdt Standard Oil op afstand door een overname te blokkeren en toestemming te geven voor preferente aandelen waarvan de houders de directie benoemen: een unieke constructie die SDAP'ers Troelstra en Van Kol als pure staatssteun aan het grootkapitaal bekritiseren.

Toch dreigt het alsnog mis te gaan wanneer de putten droogvallen en de nieuwe aandelen niet geplaatst raken. Redding komt via de familie: na de dood van schoonvader Geldolph de Lange in 1897 erft Margo 700.000 gulden, die August (gehuwd in gemeenschap van goederen) volledig in Koninklijke-aandelen investeert, en waarmee hij ook zijn aanvankelijk aarzelende broers weet te overtuigen. Kort daarna wordt bij Perlak (Atjeh) een rijke nieuwe oliebron gevonden: een ware bonanza voor de Koninklijke.

H7. August Kessler als directeur van de Koninklijke en zijn overlijden in 1900

Kessler wordt directeur van de Koninklijke, maar breekt zijn belofte aan Margo om zich in Den Haag te vestigen: tot zijn dood blijft hij voortdurend tussen Europa en Azië heen en weer reizen, terwijl de droom van een rustig burgerlijk bestaan telkens wordt uitgesteld. Succes van de onderneming rechtvaardigt in zijn ogen dat hij de toekomst van Margo en de kinderen heeft veiliggesteld. Margo uit herhaaldelijk verwijten over zijn afwezigheid bij Sinterklaas, verjaardagen en schoolmomenten; op haar verzoek spreken ze een codewoord af ('gezond' of 'welvarend') dat hij bij aankomst zal

telegraferen. Ook op afstand bemoeit Kessler zich intensief met de opvoeding en beroepskeuze van zijn kinderen, vergelijkbaar met zijn eerdere bemoeienis met zijn broers, en het meest expliciet met dochter An.

Bij zijn laatste reis oppert hij in een opwelling dat Margo meegaat, maar vertrekt uiteindelijk alleen en ziek. Zijn aankomsttelegram aan Margo mist veelbetekenend het afgesproken codewoord. Op Sumatra wordt hij, mogelijk door olievergiftiging, ernstig ziek en door een arts gedwongen terug te keren naar Nederland; onderweg vraagt hij om zijn broer Herman, arts, die samen met Margo en An naar hem toe reist. August Kessler overlijdt in 1900 in Napels, een dag voor zijn 47e verjaardag, en wordt begin 1901 op Eik en Duin bijgezet. Zijn necrologie roept een verontwaardigde reactie op van De Gelder.

College 4. Nuttige burgers, 1900-1939

H8. Maatschappelijke betrokkenheid in het interbellum

Dit hoofdstuk relateert eerst Augustus nalatenschap: was hij een geniale ondernemer of vooral iemand met geluk, gered op het allerlaatste moment? Duidelijk is wel dat hijzelf, zijn ouders en broers, en in mindere mate de familie De Lange, tot een burgerij behoorden die moest knokken om te overleven.

Voor de tweede generatie is dat na 1900 volstrekt anders: de Kesslers behoren tot de twintig rijkste families van Nederland, een positie versterkt door de groei van de mondiale olie-economie, later Hoogovens, en door huwelijken binnen een steeds meer gesloten, gefortuneerde en hoogopgeleide burgerkring. Zij leven de rijke burgercultuur van het 'Hoogtij' rond 1900 ten volle: luxe villa's, reizen, muziek, vredesbeweging, tennis en vooral voetbal (Dolph als aanvoerder van HVV/Nederlands elftal). Privé verandert alles: Margo wordt op haar veertigste weduwe met zes kinderen, leunt sterk op Dolph en Go, en vindt houvast in Oranjegezindheid, een praktisch protestants geloof en uitgebreide charitas (onder meer voor Indië en Kartini-scholen), wat haar ook meer financiële zelfstandigheid geeft.

Centraal staat de illusie dat de inmiddels tot wereldconcern uitgegroeide Koninklijke nog een familiebedrijf zou zijn, met verplichtingen jegens Augustus' zoons. Deterding belooft zich voor Dolph en Guus in te zetten; Dolph ziet zichzelf als 'kroonprins' maar mislukt, gebukt onder zelftwijfel en melancholie, terwijl Guus wél een plek bij de Koninklijke vindt en erkent dat het bedrijf simpelweg te groot is geworden om nog als familieonderneming te functioneren.

H9. WOI en de familie en aanverwanten, zoals Philip Kohnstamm, op allerlei terrein actief

De Eerste Wereldoorlog brengt in neutraal Nederland grote veranderingen voor vrijwel alle familieleden. Margo's villa De Paauw herbergt tot mei 1915 Nederlandstalige protestantse vluchtelingen uit Vlaanderen (bewust geselecteerd op geloof), wat toch sporen van verval achterlaat. Jan wordt gemobiliseerd, wat zijn veelbelovende natuurkundige carrière (contacten met Einstein, Rutherford, Lorentz) onderbreekt; hij promoveert alsnog in 1918.

Bij de Koninklijke ontstaan spanningen tussen Guus en Dolph; personeel wordt uit Rusland teruggehaald, wat het bedrijf behoedt voor grotere verliezen bij de latere nationalisaties na de revolutie. Dit is een aanleiding voor sterke anticomunistische gevoelens, vooral bij Deterding, die later richting fascisme opschuift terwijl de Britten hem wantrouwend volgen (met Guus als een van de dossierhouders). De Koninklijke opereert dan als een van de 'Seven Sisters' in het oliekartel van 1928.

Dolph verlaat teleurgesteld de Koninklijke, mede onder invloed van verloofde Bep, en zoekt een maatschappelijk zinvoller pad: maatschappelijk werk, de Vrijzinnig-Democratische Bond en de pacifistische Anti-Oorlog Raad rond Willem Treub, en vanaf 1917 het initiatief tot een Nederlands hoogoven-, staal- en walsbedrijf — dat pas in 1924 (ijzer) en 1939 (staal) vruchten afwerpt. Philip Kohnstamm dient als vrachtwagenchauffeur bij de evacuatie van Antwerpen, bekeert zich vanuit een geseculariseerd joods milieu tot het protestantisme, blijft politiek actief (onder meer tegen de Versailles-herstelbetalingen) en ontwikkelt na de oorlog zijn pedagogische roeping, gericht op het voorkomen van ontwortelde 'massamensen'. Jan zet zich in voor reclassering en kinderbescherming, een lastig beschavingsoffensief dicht bij huis.

H10. De brede familie en hun posities in de maatschappij in de jaren '30

De beurskrach van 1929 en de daaropvolgende economische crisis leiden tot politieke radicalisering en treffen de familiebedrijven hard. Bij Shell ontwikkelt Guus, actief in de chemietak (plastics, insecticiden, kunstmest), mee aan een *corporate identity* met huisvesting, verzekeringen, pensioenen en bedrijfsperiodieken die een gevoel van bedrijfsfamilie moeten creëren. Deze verzorgingscultuur blijft echter strikt voorbehouden aan Europees en Amerikaans personeel: tegenover de koloniale bevolking waar de olie wordt gewonnen wordt angstvallig een 'kleurlijn' bewaakt, kenmerkend voor wat wordt aangeduid als enclavecultuur: 'beschaving' is kennelijk exclusief westers. De crisis raakt het bedrijf hard: bij de Bataafsche Petroleum Maatschappij in Indië krimpt het personeelsbestand met bijna 60%, van 65.500 naar 27.350.

Bij Hoogovens ontwikkelt Dolph de 'werkgemeenschapsgedachte': bedrijfsleiding, kantoorpersoneel en arbeiders moeten er via geregeld overleg en spaar- en pensioenregelingen samen uitkomen, al blijven investerings- en productiebeslissingen voorbehouden aan de leiding. Diverse Hoogovens-verenigingen (schaken, voetbal, mannenkoor, harmonie) ondersteunen dit. Dit loopt vooruit op de naoorlogse overlegeconomie, herinnert aan negentiende-eeuws ondernemerspaternalisme, en sluit aan bij Keynes' vroege ideeën over 'zelfsocialisatie' van het grootbedrijf.

Tot slot een korte verwijzing naar de opkomst van fascisme en nazisme, geïllustreerd door oogarts Boelie die in 1936 de Olympische Winterspelen in Garmisch-Partenkirchen bijwoont en daar Hitler fotografeert.

College 5. Vrouwen en mannen

H11. Het patriarchaat en het grote verschil in verwachtingen

Dit hoofdstuk schetst eerst het algemene verschil in verwachtingen binnen de gevestigde burgerij: mannen bouwen een carrière op in de buitenwereld, terwijl vrouwen weliswaar vervolgonderwijs genieten (talen, kunst), maar hun rol vooral vervullen via charitas en het openstellen van het huis voor de activiteiten van hun echtgenoot.

Dit patroon wordt concreet in het huwelijk van Margo en August, al vanaf hun verlovingstijd rond 1880. Voor August is het huiselijkheids- en gezinsideaal vooral een droom die wacht tot hij eerst rijk is geworden; voor Margo is het een ideaal dat zij hem juist verwijtend voorhoudt. Zijn aanhoudende afwezigheid, eerst tijdens zijn ondernemingsavonturen, later door de uitbouw van de Koninklijke, maakt Margo structureel eenzaam, zowel in Indië als later in Nederland, waar zij achterblijft terwijl August op reis is. Veelzeggende details, zoals het kussen van elkaars fotoportretjes en Augusts nuchtere opmerking dat ze er wel aan zal wennen dat hij weg is, illustreren deze aanhoudende scheiding. Voor de auteur is deze rijke briefwisseling tussen de twee een belangrijke troef: de talloze bewaarde brieven vormen de belangrijkste bron waarop het boek is gebaseerd.

H12. Mater familias Margo Kessler – de Lange en haar (schoon)dochters

Margo, bijgestaan door vooral Dolph, houdt de familie actief bijeen via Sinterklaas, verjaardagen en vooral haar eigen verjaardag, waarbij haar toespraken fungeren als een soort familiechroniek. Zij hecht sterk aan het welslagen van haar kinderen. Onder deze druk lijden vooral Go's huwelijken: na eerdere relaties (s'Jacob, Timo Fokker, Edie Abendanon) trouwt zij uiteindelijk met Aad Fokker, van wie zij in 1936 scheidt, waarna hij vrijwel direct hertrouwt.

Het huwelijk van Bep Stoop en Dolph is complex: zij wordt steeds strenger christelijk, terwijl hij, ondanks zijn slagvaardige ondernemersrol bij Hoogovens, blijft tobben. Een gevolg van de vroege dood van zijn afwezige vader en de verantwoordelijkheden die zijn moeder hem opdroeg. Hun in vergaande mate zelfontworpen villa Slingerduin (architect Henk Wouda) fungeert als een soort Gesamtkunstwerk en geloofsbelijdenis; ondanks wederzijds overspel volgt eind jaren dertig gezamenlijke therapie in Zwitserland (Maeder, Jung, Buber).

Ans Stoop en Guus, vaak gescheiden door zijn werk voor de Koninklijke, leiden een chic leven in een Engels landhuis met kunstverzameling en Britse society-leven, met alle bijbehorende valkuilen; zij scheiden na de Tweede Wereldoorlog. An en Philip Kohnstamm hebben een goed huwelijk, maar wel typerend: zij stelt zich volledig ten dienste van haar drukbezette echtgenoot. Boelie, getrouwd met Anna Briët, gaat een relatie aan met Emilie (die met hem meereist naar Garmisch-Partenkirchen); zij scheiden kort voor de Tweede Wereldoorlog. Ook wordt het huwelijk van Nicoline Jung en Jan behandeld.

College 6. Een caleidoscoop van oorlog en bezetting

H13. Oorlogsverwachtingen vanaf 1936

Vanaf 1936/38 groeit de oorlogsverwachting, en Philip Kohnstamm profileert zich als uitgesproken antifascist binnen het Comité van Waakzaamheid, met zijn brochure *Het nationaalsocialisme als geestelijk gevaar* (1936). Hij duidt het nationaalsocialisme als product van de 'massamens', die recht ondergeschikt maakt aan materieel bezit en directe bevrediging, en zich laat verleiden door een politieke heilsreligie rond een pseudo-verlosser. Een gevolg, meent Kohnstamm, van afnemend christelijk geloof en het verdwijnen van transcendente idealen. Ook bekritiseert hij intellectuelen om hun neerbuigendheid tegenover aanhangers van fascisme en nazisme.

Menno ter Braak reageert fel in zijn invloedrijke zevende brochure, *Het nationaalsocialisme als rancuneleer*: hij verwierpt Kohnstamms suggestie dat nazisme alleen verleidt omdat het iets goeds zou bevatten, en ziet het juist als pure rancune van de 'halfbeschaafde mens', aangewakkerd door cynische leiders met geconstrueerde leugens. Toch onderschrijft ook Ter Braak dat intellectuelen minder geringschattend moeten zijn over de brede aanhang.

Na de Conferentie van München (1938), het hoogte- en dieptepunt van het appeasementbeleid, discussiëren Philip en Max per brief over een mogelijke Amerikaanse rol in een Europese oorlog, mede gevoed door Max' ervaringen met schokkend racisme en antisemitisme tijdens een autotocht door de zuidelijke VS. Max' zus verwoordt een fatalistische wens: laat de onvermijdelijke oorlog maar snel beginnen, zodat de wederopbouw eerder kan starten.

H14. De familie tijdens WOII

Dit hoofdstuk volgt de familieleden door de oorlog. Max wordt gevangengezet in Amersfoort en als gijzelaar vastgehouden in Sint-Michielsgestel en Vught. Dolph blijft, ondanks felle afkeer van de anti-Joodse maatregelen, Hoogovens als *kriegswichtig* bedrijf leiden en vertraagt bewust de Duits-

Nederlandse industriële verstengeling, tot hij in 1942 wordt weggewerkt en dat jaar tweemaal enkele weken wordt gegijzeld.

Philip, als jood en antinazistisch activist (Comité van Waakzaamheid) zwaar bedreigd, houdt in december 1940 een afscheidsrede ('beter onrecht lijden dan onrecht plegen'), vertrekt naar Ermelo en later Nunspeet, waar hij het laatste oorlogsjaar ondergedoken overleeft ondanks huiszoeken; zijn zussen Dinah en Barbara worden in Auschwitz vermoord. Zijn overleven is extra opmerkelijk gezien neef Tonny Kessler, zoon van Joop, fanatiek NSB'er en adjudant van Mussert is, berucht om geweld via de 'Stootgroep Kessler' en de juridisch onderbouwde beroving van joodse organisaties. Boelie beschrijft de hongerwinter en oorlogsgeweld rond Wassenaar, Leiden en de bevrijding van Den Haag. Jan en Nicoline verliezen twee kinderen: zoon Jan jr. wordt doodgemarteld na studentenverzet, dochter Niekje komt om bij een Brits bombardement op V2-installaties. Guus vertrekt naar Engeland, weigert olie aan Hitler te leveren, steunt de oorlogsinspanning vanuit Curaçao en Indië en het Spitfire-fonds, en is betrokken bij de Studiegroep voor Reconstructieproblemen (1942), die ook aandacht besteedt aan koloniale werkloosheid, al blijft 'inlandse werkloosheid' grotendeels buiten de officiële statistieken.

College 7. De naoorlogse periode, afsluiting en evaluatie

H15. Blik op de naoorlogse periode en de afsluiting van een familiegeschiedenis

Na 1945 leidt Guus Kessler tot 1948 de Koninklijke/Shell, ook tijdens de Nederlandse politieke acties in Indonesië (Product en Kraai), waarbij de Londense bedrijfstop mondeling op de hoogte wordt gehouden van offensieve operaties. Uiteindelijk kiest het bedrijf voor voortzetting van de relatie met Indonesië, desnoods tegen lagere winst, al wordt Pankalan Brandan, ooit het pionierswerk van August Kessler, verwoest.

Het hoofdstuk geeft een overzicht van de overlijdensdata van de tweede generatie, verspreid over decennia (Dolph in 1945, Philip in 1951, An in 1968, Boelie in 1971, Guus in 1972, Jan in 1978, tot Go die als laatste van haar generatie in 1984 op 98-jarige leeftijd overlijdt), wat Jeroen Koch voor de uitdaging stelt hoe zo'n uitwaaiende familiegeschiedenis, met steeds meer generaties en uiteenlopende levens, samenhangend af te sluiten. Guus, na zijn scheiding hertrouwd, blijft nog lang commissaris en spreekt zich kritisch uit over hoe de familie is omgegaan met geërfd vermogen. Wellicht maar goed ook, anders waren ze allemaal te rijk geworden.

Als afsluiting kiest de auteur voor enkele representanten uit de volgende generatie tegen de achtergrond van de jaren zeventig (milieubeweging, oliecrisis, vrouwenemancipatie, links anti-kapitalisme): Bob Everts, betrokken bij de Nederlands-Indonesische Ronde Tafel Conferentie en ontwikkelingshulp; Guus III Kessler, na een oorlogsbekering actief als zendeling; en Max Kohnstamm, secretaris van koningin Wilhelmina en rechterhand van Jean Monnet bij de EGKS, verbonden aan de Club van Rome (1968).

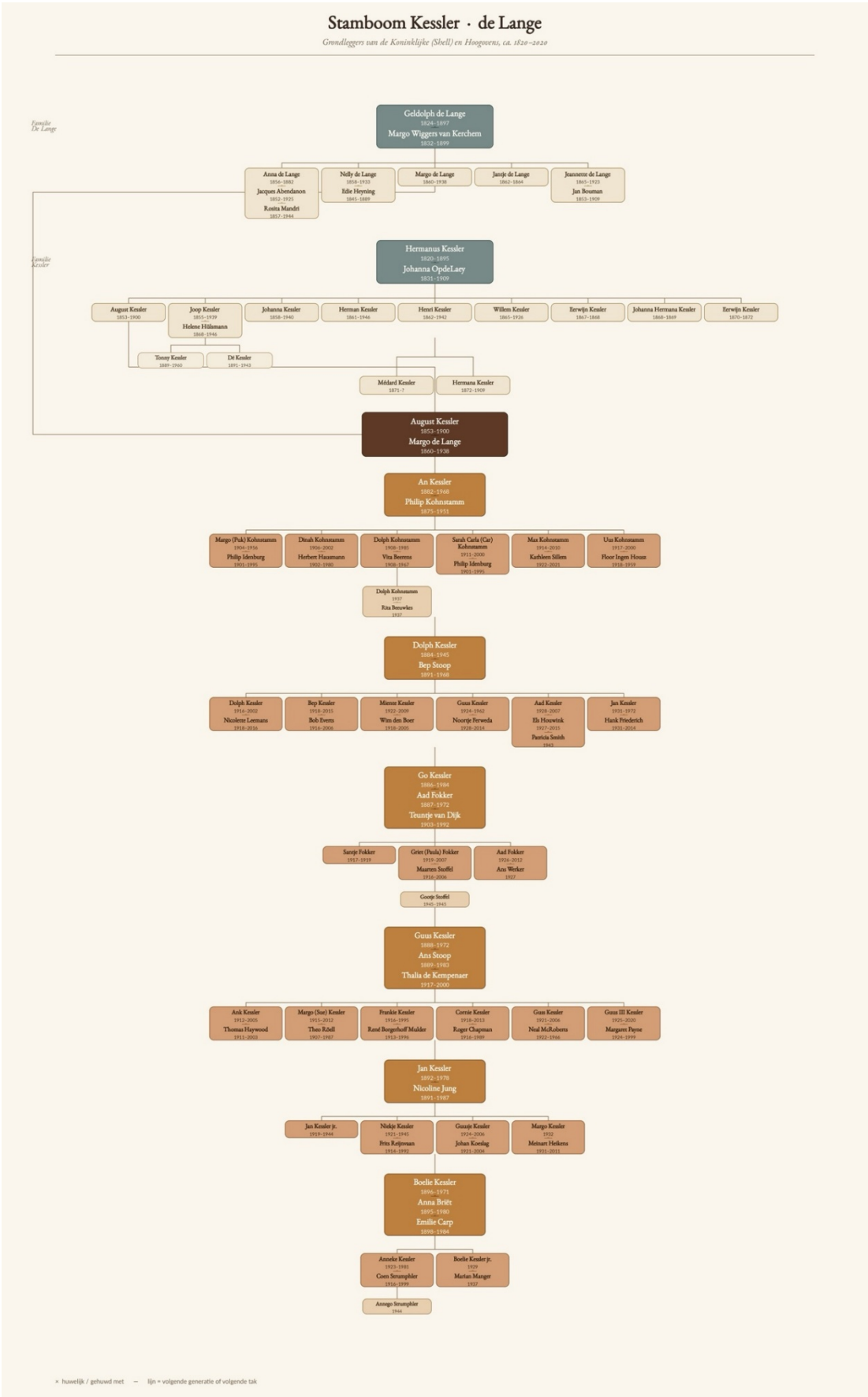
H16. Evaluatie: petroleum en koloniën in de 21ste eeuw

Dit afsluitende hoofdstuk reflecteert op de familiegeschiedenis. Eerst worden de kleine, hechte kringen belicht waarin de familie opereerde: koloniale netwerken op Java en onder oud-Indiëgangers in Den Haag (Van Lansberge, Abendanon, Deterding, Colijn, Treub), latere aanverwante families (Cremer, Idenburg), en de invloedrijke, kleine groep Delftse ingenieurs die zowel Indië als naoorlogs Nederland als een technocratisch 'ingenieursproject' vormgaven. Ook het studentenverzet rond Sint-Michielsgestel en het Londense ballingschapsnetwerk komen terug.

Vervolgens worden de veranderingen in burgerlijke cultuur herhaald: ondernemerschap, wetenschap, zelfbestuur, zelfbeheersing. Dit tegen de achtergrond van koloniale ongelijkheid en de crisis van het burgerlijk bestel, met de vraag hoe dit zich na 1945 verder ontwikkelt. De vroege, bewonderende geschiedschrijving over Kessler, de Koninklijke en Hoogovens (Gerretson, 'Westers Effort') maakt later plaats voor meer afstandelijke, ook postkoloniale benaderingen die aandacht geven aan onderdrukking en uitbuiting, zonder eerdere pioniers te gemakkelijk te veroordelen (vergelijk hedendaagse standbeeldendiscussies). De echte uitdaging is begrijpen hoe mensen die zichzelf beschaafd achtten tot repressie in staat waren, iets waar August Kessler zich zelf ook bewust van was.

Tot slot wordt gewezen op veranderende opvattingen over vooruitgang: olie, staal en automobilisme brachten welvaart en vrijheid, maar ook vervuiling, verkeersslachtoffers en verwaarlozing van klimaat- en milieueffecten op lange termijn.

Stamboom familie Kessler

Enkele illustraties

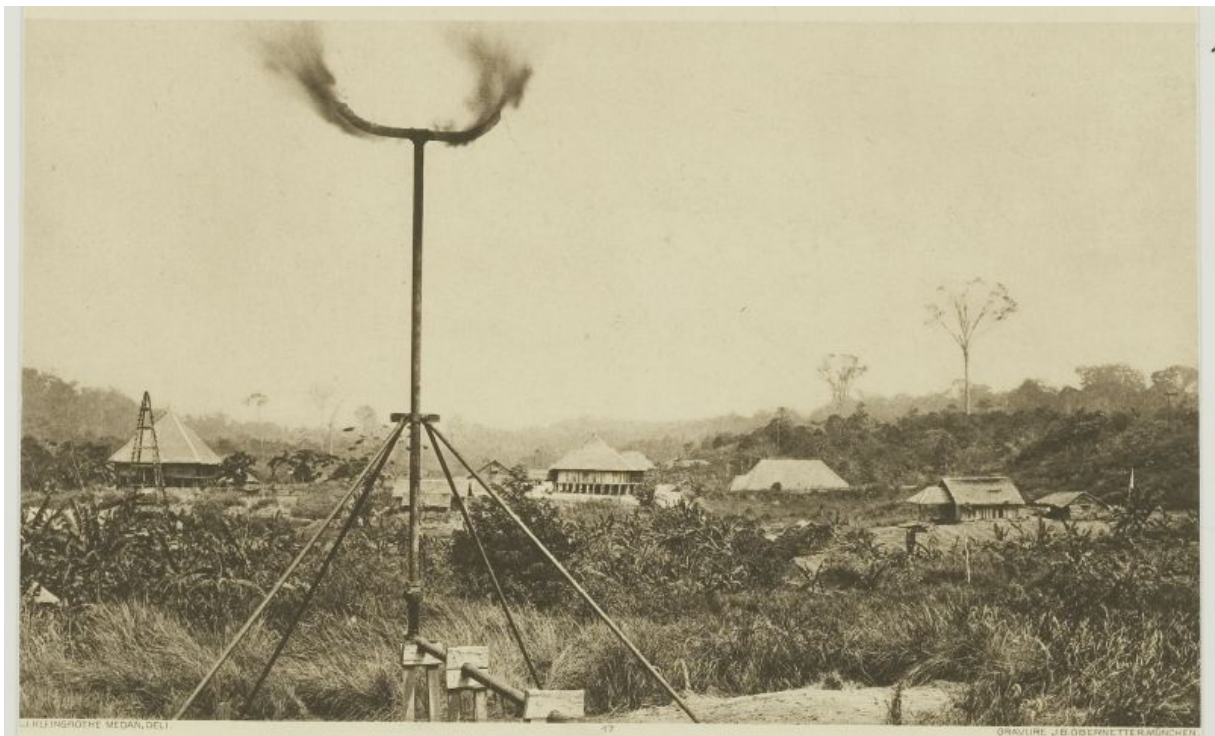
De Indonesische Archipel

Sumatra, Borneo, Java en omliggende gebieden, ca. 1900

De familie Kessler in de zomer van 1900. Van links naar rechts: Go, August, Jan, Guus, Boelie, Margo, Dolph en An.

Verbranding van aardgas op een olieboorlocatie, vermoedelijk in Pangkalan Brandan, oostkust van Sumatra.

'Het Kessler-gedenkteeken onthuld.' Pangkalan Brandan, 3 september 1913. Uit: De Kesslers

August Kessler en Margo Kessler-de Lange kort na hun huwelijk in april 1881. Uit: De Kesslers

Een aantal familieleden in de salon van het huis aan het Bezuidenhout 73 in Den Haag, 1903 of 1904. Van links naar rechts: Jan, Guus (staand), Rosita Abendanon-Mandri, Boelie (in kleermakerszit), Go, Margo, Jacques Abendanon en Dolph. Uit: De Kesslers

De start van een autorit vanaf de Paauw in 1913. Philip Kohnstamm bestuurt het vehikel, een auto van "t Hollandsche fabricaat" Spijker. Uit: De Kesslers

Aanbevolen literatuur

Een lijst van aanbevolen literatuur samenstellen over dit onderwerp valt niet mee.
De geïnteresseerde luisteraar zal ongetwijfeld naar het boek grijpen en vindt aldaar voldoende literatuur in de bibliografie:

De Kesslers, een familiegeschiedenis in olie en staal, uitgeverij Boom, Amsterdam 2023

Niettemin kan voor de onderliggende thema's de volgende titels, oud en recent, worden aanbevolen:

Ooggetuigen

Louis Couperus, *Oostwaarts* ('s-Gravenhage 1923/1971)

L. Székely, *Van oerwoud tot plantage. Verhaal van een plantersleven* (Amsterdam 1935/1991)

Nederlands-Indië vanaf 1890

Martin Bossenbroek, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900* (Amsterdam 1996)

J.A.A. van Doorn, *De laatste eeuw van Indië. Ontwikkeling en ondergang van een koloniaal project* (Zutphen 1994, 2013)

M. Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme. Koloniën en buitenlandse politiek* (Amsterdam/Dieren, 1985)

Paul van 't Veer, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969) [nog altijd de meest gedetailleerde beschrijving van dit koloniaal conflict]

Elsbeth Locher-Scholten, *Ethiek in Fragmenten. Vijf studies over koloniaal denken en doen van Nederlanders in de Indonesische archipel* (Utrecht 1982)

Petroleum

Anthony Sampson, *The Seven Sisters. The Great Oil Companies and the World They Made* (Londen 1975) [nog steeds geweldig en beter dan:]

Daniel Yergin, *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money, and Power* (New York, 1992/2009)

Jan Luiten van Zanden, Stephen Howarth, Joost Jonker en Keetie Sluyterman, *Geschiedenis van Koninklijke Shell*, drie delen plus bijlagen (Amsterdam 2007)

Staal

J.J. Dankers en J. Verheul, *Hoogovens 1945-1993. Van staalbedrijf tot twee-metalenconcern Een studie in industriële strategie* (Den Haag 1993)

Joh. de Vries, *Hoogovens IJmuiden, 1918-1968. Ontstaan en groei van een basisindustrie* (IJmuiden 1968)

Ondernemers

Wim Wennekes, *De aartsvaders. Grondleggers van het Nederlandse bedrijfsleven* (Amsterdam/Antwerpen 1993/2018)

Johannes Houwink ten Cate, *'De Mannen van de Daad' en Duitsland, 1919-1939. Het Hollandse zakenleven en de vooroorlogse buitenlandse politiek* (Den Haag 1995)

Pedagogiek

Ido Weijers, *Terug naar het behouden huis. Romanschrijvers en wetenschappers in de jaren vijftig* (Amsterdam 1991)

Burgercultuur, vrouwen & mannen

Jan Bank en Maarten van Buuren, *1900. Hoogtij van burgerlijke cultuur* (Den Haag 2000)

Lothar Gall, *Bürgertum in Deutschland* (Berlijn 1989)

Peter Gay, *Schnitzler's Century. The Making of Middle-Class Culture 1815-1914* (Londen 2001)

Els Kloek, *Vrouw des huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw* (Amsterdam 2009)

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave	Home Academy Publishers Middelblok 81 2831 BK Gouderak Tel: 0182 – 370001 E-mail: info@home-academy.nl
Opname	Bob Kommer (Den Haag, juni 2026)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2026 Home Academy Publishers B.V.

ISBN 978 90 8530 300 8

NUR 686, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervaelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.

Het is niet toegestaan om (delen van) deze publicatie te gebruiken voor het trainen, ontwikkelen of verbeteren van kunstmatige intelligentie (AI), machine learning of vergelijkbare technologieën, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.